

Titlul I

Aspecte generale privind participația penală

Capitolul I. Considerații generale privind calitatea de subiect activ al infracțiunii

§1. Subiectul activ al infracțiunii. Noțiune. Condiții de existență

1. În legislația penală actuală, nu numai omul – respectiv persoana fizică – poate fi subiect activ al unei fapte ce poate fi apreciată ca fiind infracțiune, ci și persoana juridică, instituirea răspunderii penale a celei din urmă fiind consecința unei evoluții deloc liniare a gândirii juridice de-a lungul timpului.

Înainte de a trece la examinarea propriu-zisă a problematicii generate de pluralitatea de făptuitori și, în mod concret, de participația penală, apreciez necesar a face unele considerații generale privind condițiile care se cer a fi îndeplinite pentru ca o persoană fizică să devină subiect activ al infracțiunii și să îi fie angajată răspunderea penală, întrucât „în cazul pluralității de infractori, **ideea de pluralitate** privește **subiectul activ** al infracțiunii, în sensul că, în loc de un singur subiect activ, există mai mulți subiecți activi (infractori). Acestei idei de pluralitate i se opune ca **element de unitate** existența unei **singure** infracțiuni” (s.n.)¹.

2. Prin noțiunea de **subiecți ai infracțiunii** se desemnează, în doctrina penală, persoanele implicate în săvârșirea unei infracțiuni, fie

---

¹ *Dongoroz V*, p. 380.

prin însăși săvârșirea infracțiunii, fie prin suportarea consecințelor acesteia¹.

Sunt, așadar, subiecți ai infracțiunii atât **persoana fizică**, cât și **persoana juridică**² ce nu și-au respectat obligațiile din cadrul raportului juridic penal de conformare și au săvârșit fapta interzisă, pe de o parte, dar și persoana fizică sau persoana juridică beneficiare ale ocrotirii juridice penale și care, prin săvârșirea infracțiunii, au suportat consecințele acesteia, pe de altă parte³.

Tot în cuprinsul acestui capitol introductiv voi prezenta în esență evoluția și conținutul reglementărilor actuale privind răspunderea penală a persoanei juridice, însă doar pentru a completa tabloul subiecților activi ai infracțiunii, cu mențiunea că – în raport cu conținutul și condițiile impuse de lege pentru existența participației penale, asupra cărora voi insista în cuprinsul capitolelor următoare – nu este posibilă aplicarea acestei instituții în mod strict și exclusiv persoanelor juridice – subiecți activi ai infracțiunii.

Pentru considerentele care vor fi expuse în continuare, se va constata că angajarea răspunderii penale a persoanei juridice nu exclude în mod absolut incidența cu instituția participației penale, fiind posibilă cumularea răspunderii penale a persoanei juridice cu aceea a persoanelor fizice vinovate de săvârșirea unor infracțiuni, acestea din urmă putând acționa ca participanți, cu contribuții specifice de instigator, complice sau coautor⁴.

---

¹ C. Bulai, Manual de drept penal. Partea generală, Ed. All Educational, București, 1997, p. 200.

² A se vedea, în acest sens, dispozițiile art. 19¹ alin. (1) C. pen. introduse prin Legea nr. 278/2006, care prevăd condițiile răspunderii penale a persoanelor juridice: „Persoanele juridice, cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice care desfășoară o activitate ce nu poate face obiectul domeniului privat, răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice, dacă fapta a fost săvârșită cu forma de vinovăție prevăzută de legea penală”.

³ C. Mitrache, C. Mitrache, Drept penal român. Partea generală, ed. a 5-a revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 118.

⁴ A se vedea, în acest sens, dispozițiile art. 19¹ alin. (2) C. pen. introduse prin Legea nr. 278/2006: „Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit, în orice mod, la săvârșirea aceleiași infracțiuni”.

Pentru a fi subiect activ al infracțiunii, persoana fizică trebuie să îndeplinească anumite condiții generale și speciale.

1.1. Condițiile generale ce trebuie îndeplinite pentru existența subiectului activ al infracțiunii (persoană fizică)

3. Condițiile generale pentru existența subiectului activ al infracțiunii sunt: vârsta minimă cerută de lege; responsabilitatea; libertatea de voință și de acțiune.

A. Vârsta cerută de lege

4. În prezent, în concepția legiuitorului român, **vârsta minimă** care trebuie împlinită pentru a putea fi angajată răspunderea penală a persoanei fizice este de 14 ani.

Astfel, potrivit art. 99 alin. (1) C. pen., minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani nu răspunde penal. Având în vedere dispoziția cuprinsă în art. 50 C. pen., minoritatea făptuitorului care nu a împlinit vârsta de 14 ani constituie o cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

La baza acestor dispoziții a stat **prezumția absolută a lipsei de discernământ** pentru minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani, prezumându-se astfel, în mod absolut, că acesta nu are dezvoltarea psiho-fizică necesară care să îi permită stăpânirea și dirijarea în mod conștient a actelor sale de conduită, precum și de a-și putea da seama de consecințele faptelor sale.

Pentru minorul cu vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani, legea a instituit o **prezumție a lipsei de discernământ**, care are însă doar **caracter relativ**, putând fi răsturnată prin dovada contrarie; ca atare, acest minor va răspunde penal dacă prezumția lipsei de discernământ este răsturnată prin dovada că el a avut, în momentul săvârșirii faptei, capacitatea de a conștientiza consecințele faptelor sale.

B. Responsabilitatea

5. Responsabilitatea este definită în doctrina penală ca fiind aptitudinea persoanei de a-și da seama de faptele sale (acțiuni sau inacțiuni), de rezonanța (semnificația) socială a acestora, precum și

de a-și putea determina și dirija în mod conștient voința în raport cu aceste fapte¹.

Responsabilitatea este o condiție *sine qua non* pentru ca o persoană să fie răspunzătoare din punct de vedere penal pentru fapta săvârșită de ea, iar în dreptul nostru penal, care consideră vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii, responsabilitatea este o condiție pentru existența subiectului activ al infracțiunii, fiindcă nu poate exista vinovăție acolo unde lipsesc cei doi factori – intelectual și volitiv – necesari pentru existența vinovăției și care marchează, totodată, prezența responsabilității².

Responsabilitatea este prezumată de legiuitor ca fiind o stare normală pentru orice persoană care a împlinit vârsta de 16 ani, prezumție care are însă **caracter relativ**, putând fi răsturnată prin dovada contrarie, că persoana nu și-a dat seama de acțiunile sau inacțiunile sale ori nu și le-a putut stăpâni³.

C. Libertatea de voință și de acțiune

6. Pentru ca persoana fizică să poată răspunde din punct de vedere penal pentru faptele săvârșite, este necesar ca ea să fi avut posibilitatea de a decide în mod liber asupra acțiunilor sale și de a acționa în mod liber potrivit propriilor decizii.

1.2. Condițiile speciale privind subiectul activ al infracțiunii

7. Pe lângă condițiile generale impuse de lege în cazul oricărei persoane fizice pentru a fi posibilă angajarea răspunderii sale penale, legiuitorul a reglementat și cazuri speciale în care, pentru a putea răspunde penal, autorul faptei prevăzute de legea penală trebuie să îndeplinească și anumite condiții speciale.

Aceste condiții speciale privesc anumite calități pe care trebuie să le aibă autorul infracțiunii, ca, spre exemplu: **cetățean**, pentru infracțiunile de trădare; **străin**, pentru infracțiunea de spionaj; **militar**,

---

¹ G. Antoniu, Despre infractor, acțiunea infracțională și vinovăție, în R.R.D. nr. 8/1969, p. 80.

² C. Bulai, Manual de drept penal, p. 209.

³ C. Mitrache, C. Mitrache, op. cit., 2006, p. 121.

pentru infracțiunile contra capacității de apărare a țării; **funcționar**, pentru infracțiunile de abuz în serviciu, neglijență în serviciu etc.

Subiectul activ care trebuie să îndeplinească, pe lângă condițiile generale, o condiție specială poartă denumirea de **subiect calificat** sau **circumstanțial**.

1.3. Condițiile în care poate fi angajată răspunderea penală a persoanei juridice

8. Răspunderea penală a persoanei juridice poate fi caracterizată ca o instituție de drept penal cu o evoluție oscilantă, și nu una liniară, cu acumulări treptate, susceptibile să conducă la o reglementare calitativ superioară¹.

Instituirea în Codul penal, prin Legea nr. 278/2006², a răspunderii penale pentru persoanele juridice, raportată la dreptul penal român în ansamblu, la evoluția acestuia, nu reprezintă o instituție complet străină dreptului nostru, respinsă în totalitate în toate timpurile de doctrina românească și de neregăsit în decursul istoriei sub nicio formă³.

9. Trebuie subliniate în acest sens preocupările din cadrul Asociației Internaționale de Drept Penal având ca scop reglementarea răspunderii penale a persoanei morale.

Cu ocazia conferinței internaționale de codificare penală de la Roma din 1928, s-a ridicat problema măsurilor de siguranță care pot fi luate împotriva persoanelor morale; cum însă această chestiune se afla într-un raport de strânsă conexitate cu problema responsabilității penale a persoanelor morale, discutarea în întregime a problemei, precum și a măsurilor practice menite a realiza responsabilitatea în cazul admiterii acestei răspunderi a fost rezervată discuțiilor congresului, care a avut loc la București în perioada 6-12 octombrie 1929, sub președinția prof. Vespasian V. Pella.

---

¹ N. Iliescu, Răspunderea penală a persoanei juridice, în G. Antoniu (coord.), Noul Cod penal, Ed. C.H. Beck, București, 2006, p. 458.

² Legea pentru modificarea și completarea Codului penal, precum și pentru modificarea și completarea altor legi (M. Of. nr. 601 din 12 iulie 2006).

³ N. Iliescu, op. cit., p. 461.

La acest congres internațional, problema responsabilității penale a persoanelor morale a fost formulată astfel: „1. o colectivitate cu personalitate morală, din care face parte agentul fizic autor al delictului, poate avea o răspundere penală proprie? 2. poate ea deveni un subiect activ al dreptului penal? 3. mijloacele represive de care legea penală poate uza contra persoanelor morale care au comis infracțiuni”¹.

Asupra acestor probleme au depus rapoarte 12 participanți la congres, iar raportor general a fost desemnat prof. Vespasian V. Pella.

Cei mai mulți dintre raportori (opt) au fost pentru admiterea responsabilității penale colective; cei care au optat pentru soluția negativă, deși în principiu au combătut teza admisibilității, bazați pe principiile clasice ale dreptului penal și pe teoria ficțiunii ca fundament juridic al personalității morale, au fost totuși de acord, față de pericolul social pe care îl pot prezenta colectivitățile la un moment dat, că se pot lua contra acestora măsuri de siguranță, considerate mijloace de luptă modernă contra criminalității.

Ceilalți raportori, împreună cu raportorul general prof. Vespasian V. Pella, au susținut teza afirmativă și, motivat pe considerații de ordin juridic și politică socială, au ajuns la concluzia că persoanele morale pot comite infracțiuni cu caracter pur penal, că sunt, în consecință, responsabile și trebuie luate împotriva lor măsuri represive, de natură a apăra societatea de pericolul pe care îl prezintă².

Raportorul general a propus congresului următorul deziderat, care a fost admis în unanimitate:

„Al doilea congres internațional de drept penal, constatând creșterea continuă și importantă a persoanelor morale și recunoscând că ele reprezintă forțe sociale în viața modernă;

Considerând că ordinea legală a fiecărei societăți poate fi grav atinsă când activitatea persoanelor morale constituie o violare a legii penale, emite dezideratul:

Trebuie edictate în dreptul penal intern măsuri eficiente «de apărare socială» contra persoanelor morale, pentru infracțiuni perpetrate în scopul de a satisface interesul colectiv al ziselor persoane morale sau comise cu mijloacele furnizate de ele și care atrage astfel responsabilitatea lor.

---

¹ Șt. Stăncescu, Studiu asupra responsabilității penale a persoanelor juridice, Ed. Librăriei „Universala” Alcalay & Co., București, 1930, p. 88.

² *Idem*, p. 89.

Aplicarea «măsurilor de apărare socială» contra persoanelor morale nu trebuie să excludă posibilitatea unei responsabilități penale individuale, pentru aceeași infracțiune, a persoanelor fizice care au administrația sau direcția intereselor persoanei morale sau au comis infracțiunea prin mijloace furnizate de persoana morală”.

10. Problema de a ști dacă se poate angaja răspunderea penală a persoanei juridice în considerarea acțiunilor sau inacțiunilor sale a constituit subiectul unei dispute care a marcat doctrina penală, fiind formulate și susținute atât **teza negativă**, potrivit căreia persoanele juridice nu pot avea calitatea de subiecți activi ai infracțiunii, cât și **teza afirmativă**, care susține contrariul, în sensul că persoanele juridice pot avea această calitate.

Principalul argument al autorilor clasici în favoarea tezei non-responsabilității penale a entităților colective își găsește originile în **teoria** din dreptul civil a **ficțiunii** persoanelor juridice, teorie cu largă audiență în secolul al XIX-lea. Potrivit acestei teorii, subiect de drept veritabil nu poate fi decât ființa umană, persoana juridică nefiind decât subiect fictiv, recunoscut ca atare doar pentru a răspunde necesității de a identifica un titular al anumitor drepturi patrimoniale.

Această teorie a marcat o parte importantă a doctrinei penale, care considera că persoana juridică, fiind ficțiune, nu poate comite infracțiuni. În același sens, chiar în doctrina relativ recentă, se susține că persoana juridică, fiind „ființă fictivă, nedispunând prin ea însăși nici de voință, nici de libertate, nu poate comite o faptă ilicită și nici nu poate cunoaște închisoarea”¹.

Teoria ficțiunii a fost în cele din urmă abandonată, astăzi persoanele juridice având un rol important în toate domeniile vieții economico-sociale; ele se bucură de recunoașterea capacității juridice în majoritatea ramurilor de drept, au un patrimoniu propriu, distinct de patrimoniile membrilor care le compun, au drepturi și obligații distincte de cele ale membrilor, bucurându-se de recunoașterea capacității pasive, inclusiv în sfera dreptului penal².

---

¹ *B. Dejemeppe*, Responsabilité pénale des personnes morales, în *Annales de droit de Louvain*, 1983, p. 70.

² *Fl. Streteanu, R. Chiriță*, Răspunderea penală a persoanei juridice, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 45.

11. Problema existenței **elementului subiectiv** în cazul entităților colective a constituit mult timp nucleul confruntării de idei între partizanii și adversarii răspunderii penale a persoanelor juridice.

Astfel, pentru ca răspunderea penală a unei persoane fizice să fie angajată, trebuie să se constate că aceasta a acționat în mod conștient, cu o voință liber determinată în sensul comiterii unei fapte prevăzute de legea penală.

Persoana juridică nu are însă conștiință și nici voință, „voința” persoanei juridice nefiind altceva decât voința membrilor sau administratorilor săi.

Așa cum nu se poate stabili vinovăția unui inculpat pe baza intenției sau culpei vecinului său, tot astfel nu se poate pretinde descoperirea în cadrul unui grup a unei vinovății, permițând imputarea infracțiunilor comise de unii membri asupra întregului grup, inclusiv asupra membrilor care nu au luat parte la comiterea infracțiunii și cărora nu li se poate imputa cu titlu personal o intenție sau culpă¹.

De fapt, intenția sau culpa imputate unei persoane juridice aparține unor persoane fizice, întrucât colectivitatea nu dă naștere unei voințe noi – cea a persoanei juridice –, ci este caracterizată de o sumă a voințelor individuale.

Așa-zisa decizie a grupului nu este în realitate decât decizia aceluia care și-au impus voința. Chiar dacă ei sunt influențați de către alții și chiar dacă au fost nevoiți să accepte anumite compromisuri în favoarea interesului comun, persoanele fizice rămân singurele care desfășoară o activitatea intelectuală în cadrul grupului, deci singurele care au voință.

În acest sens, s-a arătat² că în cazul persoanelor juridice „nu se poate vorbi de o voință proprie, ci doar de **efecte volitive colective**, căci în cadrul lor se exprimă intenții în privința cărora ele nu sunt autorul, ci vehiculul sau locul de manifestare a acestora” (s.n.).

---

¹ C. Hennau, G. Schamps, J. Verhaegen, Indispensable responsabilité de l'entreprise, inacceptable culpabilité collective. A propos de l'avant-projet de loi belge relative à la responsabilité pénale des personnes morales, în Journal des Tribunaux, 1998, p. 564.

² W. Cassiers, La responsabilité pénale des personnes morales: une solution en trompe-l'oeil?, în Revue de droit pénal et de criminologie, 1999, p. 845-846 și 852-853.

Un alt argument invocat de către susținătorii tezei negative a avut în vedere situația **pedepselor**, care nu pot fi aplicate persoanelor juridice, pentru că nu ar avea niciun efect asupra unor entități fictive.

12. Susținătorii tezei potrivit căreia poate fi angajată răspunderea penală a persoanei juridice afirmă că, atâta vreme cât se recunosc efecte juridice manifestării de voință a persoanei juridice, recunoscându-se capacitatea acesteia de a contracta și de a se obliga, nu se poate susține existența acestei voințe doar când produce efecte licite, dispărând în cazul unor efecte ilicite.

Această teză se mai întemeiază și pe posibilitatea angajării răspunderii civile delictuale a persoanei juridice, nu doar în cazurile în care această răspundere se întemeiază pe ideea de garanție, ci și atunci când este vorba de o răspundere bazată pe culpă.

Ca atare, nu se poate admite existența elementului subiectiv doar în mod discreționar, respectiv admițându-se aceasta în cazul răspunderii civile delictuale și negându-se în cazul răspunderii penale.

Soluția rațională care s-a propus în doctrină a fost de a admite că voința persoanei juridice susceptibilă de a provoca săvârșirea unui delict civil este capabilă, în același mod, să determine comiterea unei infracțiuni¹.

13. În doctrină s-a ridicat, de asemenea, problema dacă admiterea tezei răspunderii penale a persoanei juridice nu încalcă principiul conform căruia **răspunderea penală este personală**.

Astfel, s-a susținut că a consacra răspunderea penală a unei persoane juridice înseamnă, în realitate, a angaja răspunderea penală a tuturor indivizilor care o compun, a sancționa fără distincție vinovații și nevinovații, pe cei care au aprobat și pe cei care au dezaprobat acțiunea infracțională, pe cei care nu au votat și pe cei care au decis comiterea ei. Cu alte cuvinte, ideea unei astfel de răspunderi ar conduce la admiterea răspunderii penale pentru altul, ceea ce ar fi de neacceptat. Un exemplu edificator în acest sens l-a oferit jurisprudența belgiană care, începând din 1934, a decis că „o persoană

---

¹ *K.E. Mohamed El Sayed*, Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p. 273-274; *G. Richier*, De la responsabilité pénale des personnes morales, p. 115; *J. Rădulesco*, La responsabilité pénale des personnes morales, p. 298-299.

juridică poate comite infracțiuni, dar, în stadiul actual al legislației, nu poate fi sancționată”.

S-a obiectat, totodată, susținându-se că prin sancționarea penală a persoanei juridice se creează riscul încălcării regulii *non bis in idem*, realizându-se sancționarea persoanelor fizice care au decis ori care au comis infracțiunea de două ori: o dată în calitate de membri ai persoanei juridice împreună cu toți ceilalți și a doua oară în mod individual, ca autori materiali ai infracțiunii.

Cea mai mare parte a doctrinei consideră însă că răspunderea penală a persoanei juridice nu intră în conflict cu caracterul personal al răspunderii penale, susținând că principiul răspunderii penale personale este respectat în măsura în care sancțiunea aplicată persoanei juridice nu-i atinge pe membrii acesteia decât **indirect**, așa cum se întâmplă și în cazul pedepselor aplicate persoanelor fizice. Așa, de pildă, o amendă sau o pedeapsă privativă de libertate aplicată unui membru al familiei nu se poate susține că nu produce efecte morale și materiale asupra celorlalți membri.

Ca atare, s-a susținut că persoana juridică nu este doar o sumă de patrimonii sau de părți de patrimonii reunite într-un anumit scop, ci ea constituie un alt subiect de drept, patrimoniul ei este distinct de cel al membrilor săi, iar atunci când se aplică o pedeapsă persoanei juridice, doar aceasta este în mod direct vizată de sancțiunea respectivă¹.

1.3.1. Problema cumulului între răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea persoanei fizice

14. Astfel cum am arătat anterior, la baza infracțiunii comise de o persoană juridică stă întotdeauna o acțiune sau un ansamblu de acțiuni realizate de una sau mai multe persoane fizice, identificate sau nu.

În ipoteza în care persoana fizică, autoare a actului ilicit ce angajează răspunderea penală și a persoanei juridice, a fost identificată, se pune problema dacă va răspunde penal alături de persoana juridică sau va fi exonerată de răspundere penală, în condițiile în care va fi sancționată penal persoana juridică.

În doctrină, unii autori au considerat că nu poate fi vorba de cumulul celor două răspunderi penale, întrucât această soluție ar

---

¹ G. Richier, op. cit., p. 241.